

DE WITTE HANDSCHOENEN VAN ORHAN PAMUK

Een bezoek aan het Afrikamuseum met de Nobelprijswinnaar

Spullen in een museum spreken met elkaar, schreef de Turkse Nobelprijswinnaar Literatuur Orhan Pamuk. Collega-schrijver Koen Peeters mocht Pamuk ooit begeleiden tijdens een bezoek aan het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika. Peeters keek toen naar een man die naar een museum keek: met gulzige, literaire ogen zocht Pamuk naar de liefde, de kleine angsten, de treurigheid in al die uitgestalde voorwerpen.

– KOEN PEETERS

begeleiden bij een bezoek aan het Afrikamuseum van Tervuren. Pamuk kwam van Düsseldorf en zou die avond nog doorreizen naar Istanbul. Ik was die dag zijn chauffeur, zijn gids, zijn reisgezel voor een dag.

Plots stond hij voor me, ongeduldig. Ik nam zijn reiskoffer en zijn dikke, lichtbruine, leren boekentas aan. We liepen naar mijn auto en reden de Brusselse kleine ring op, dan de Wetstraat in, door de tunnels onder de *Cinquantenaire*. Tijdens de autorit nam Pamuk de hele tijd foto's. Hij fotografeerde gebouwen, stadsperspectieven. Géén mensen. Of toch, plots fotografeerde hij zichzelf, slordig vanuit de losse pols.

Ik bekende hem dat ik dat ook deed, het roekeloze, onscherpe fotograferen, dat wilde, haast eindeloze documenteren en onderzoeken. Hij wilde meteen weten of ik de foto's ook op disk zette, en of ik ze weggooid.

“Beide”, zei ik.

Een zondagochtend, voorjaar 2011. Zwarte jongens zaten aan een brede lange tafel in de koffiebar van het Zuidstation. Ze dronken of aten niet, deden iets onbestemds tussen praten en slapen. In de stationshal hingen tv-schermen. *Breaking news*: de Japanse premier verscheen in een witte overal, en sprak van nucleaire bedreiging. Niemand die het zag of hoorde, of toch: een Spaanse dichter die breed gebarend contact zocht met de passanten. Misschien verging intussen de wereld, maar niemand keek op of was verontrust.

De trein met de Turkse schrijver Orhan Pamuk was twintig minuten te laat. Ik wachtte geduldig. Door omstandigheden was ik gevraagd de Nobelprijswinnaar te

Pamuk keek mij aan vanachter zijn grote bril, lachte even, haalde zijn vingers door zijn dikke grijze haar. Tervuren had hij jaren geleden al bezocht, bekende hij. Hij herinnerde zich de tramrit ernaartoe, “slechts een kort melancholiek kwartier”. Nu wilde hij weten hoe men in dat museum omging met politieke correctheid en het beladen verleden. Hij had zelf intussen een scherpere, diepere blik verworven, zei hij.

Pamuk interesseerde zich nog altijd voor musea, ook al was zijn bijzondere roman *Het museum van de onschuld* reeds twee jaar voordien verschenen. Die roman van 2009 ging over een ongelukkige liefde; het hoofdpersonage is een sentimentele verzamelaar die voorwerpen samenbrengt in een museum.

Het schrijven van deze roman had samengolpen met het denken over een reëel museum waarin hij de voorwerpen wilde bewaren die voorkwamen in de roman. Het denken daarover noemde hij een droom, en had hem in een toestand van “euforisch geluk” gebracht. Volgend jaar zou hij zijn eigen museum openen. Hij werkte er nog volop aan.

Onderweg naar Tervuren ondervroeg Pamuk mij over het werkingsbudget van het Tervurenmuseum, het aantal personeelsleden, het organogram, en hoe het museum heette doorheen de tijden. Alles daarvan wilde Pamuk weten. Ik was geïmponeerd door deze schrijver, intussen ook beroemd door kwaadaardige krantencampagnes en processen die in Turkije tegen hem werden gevoerd. In Istanbul moest hij met lijfwachten rondlopen, hij was gevlucht naar het buitenland, de doodsb bedreigingen hadden aangehouden.

Om het over iets anders te hebben, spraken we over de relatie tussen Congo en België. Dan over Rwanda. “*You know the story of the genocide?*”, vroeg ik.

“*Tell me briefly*”, antwoordde Pamuk.



Collectie KMMA Tervuren,

Foto P. De Gobert, Brussel,

© KMMA Tervuren



*Hij las elk opschrift,
noteerde amper iets,
maar al wat hij zag
en hoorde, leek hij
letterlijk in te slikken*

Door zijn hoofdknikjes en korte tussenspelletjes begreep ik al snel dat hij alles wist, over deze en andere genocides.

We kwamen aan het museum. In de inkomhal werden we opgewacht door de directeur en twee stafmedewerksters. We bekeken de bekende racistische beelden als de slavendrijver, de luipaardman, en *België schenkt de beschaving aan Congo*. We gingen meteen het museum in. Hongerig maakte Pamuk zijn foto's zonder flits. Hij las elk op-

schrift, noteerde amper iets, maar al wat hij zag en hoorde, leek hij letterlijk in te slikken. Hij deed ernstig, nerveus, een beetje geobsedeerd. Jong en springerig huppelde hij achter de vrouwelijke gidsen aan. Hij maakte foto's van alle vitrinekasten en de voorwerpen daarin.

Vooraf, zo leek het mij, fotografeerde hij als het over het alledaagse Afrika ging, over de gewone mensen. Hun lepels en messen, hakbijlen, schorten en schoenen, maskers en muziekinstrumenten. Zocht hij daarmee zichzelf als gewone mens? Fotografeerde hij daarom zichzelf op bijna autistische wijze? Ik maakte nu ook enkele onscherpe foto's van hem.

We aten in het museumbuffet. Hij lachte vermoeid, at met één hand uit zijn bord. Hij vertelde ons hoe hij in 2007 eredoctor was geworden aan de Brusselse universiteit. Hoe hij toen rondgereden werd in de stad met escortes en gillende zwaantjes, "en in die auto zat ik als gek foto's te maken van de heisa". Hij werd bekleed met een ceremoniële toga, waarna die beelden de wereld rondgingen met de vreemdste interpretaties erbij.

"Kunnen we verdergaan met ons bezoek?", vroeg hij afwerend.



Orhan Pamuk in het Afrikamuseum, Foto's Koen Peeters

COMPASSIE MET OUDE VOORWERPEN

In zijn boek *De onschuld van voorwerpen*, verschenen in het jaar na ons bezoek aan Tervuren, schrijft Pamuk: “In de lente en de zomer van 2011 heb ik geen letter geschreven.” Pamuk stond in die periode onder zware politieke druk. Na enkele controversiële uitspraken over de Armeense kwestie stond hij ongevraagd in het middelpunt van de internationale belangstelling, terwijl hij gewoon in alle rust romans wilde schrijven en musea bezoeken. (Willen we dat niet allemaal?)

In deze moeilijke periode richtte hij zijn eigen museum in, zo beschrijft hij in zijn *De onschuld van voorwerpen*. Hij vroeg zich daarbij af: “Zou je door naar voorwerpen te kijken je herinneringen opnieuw kunnen zien als in een film?”

Hij schrijft ook: “De macht van voorwerpen berust op de herinneringen die ze in zich bergen, en ook op spelingen van onze verbeelding en ons geheugen.”

Het ligt aan de objecten én aan ons dat het museumbezoek zulke rijke ervaringen oproept. Pamuk beweert dat voorwerpen in een museum met elkaar kunnen praten. Hij bekent dat hijzelf een fanatiek liefhebber is van vlooiemarkten en tweedehands-winkeltjes. Verzamelaars noemt hij “humeurige, jaloerse, getroebleerde mensen”, hij praat dan over zichzelf. Hij legt uit hoe hun verknochtheid veroorzaakt is “door persoonlijke ellende en een treurige levensloop”. Verzamelaars willen bovenal een tijd tonen: zo is het “aan de volgende generaties om zich het leven en de verhalen van die vroegere mensen voor te stellen door naar de spullen te kijken die ze hadden achtergelaten”.

Toen ik dit achteraf las, begreep ik Pamuks troebele toestand bij het museumbezoek. Het was de nieuwsgierigheid van de banneling, de schaamte om de verwaarlozing van het achtergelatene, een intense compassie met oude voorwerpen. Hij had zichzelf geobserveerd in het museum.





Na ons middagmaal waren we verdergegaan met ons bezoek. Rechts opende een bewaker voor ons een deurtje, waarachter een donkere trap de diepte in draaide. We daalden af en kwamen in grote kelderruimtes met oude meubelen en tentoonstellingskasten in art nouveau. Een trofeeënzaal was gevuld met massa's kisten vol opgezette dieren, ooit geschoten door jagers op groot wild. Aan de wanden hingen massa's dierenkoppen. Opvallend: neushoorns met en zonder hoorns. Er was een ruimte vol olifantenschedels, een hol vol slagstanden, menigten opgezette vogels, en – hoe schattig – opgezette okapi's en een okapiveulen.

Door een ondergrondse tunnel liepen we naar het Stanley-paviljoen. Onderweg wees de directeur geheime gangen aan. We kwamen uit in een kleine kelder, waar we de trap opstegen naar boven.

“Welkom in het Stanley-archief”, zei Mathilde, die ons opwachtte. Ze sprak een verijnd Engels, lachte hem breed toe. Pamuk overviel haar meteen: “Kunt u me een exhaustief overzicht geven van uw archief, met al de verschillende onderdelen?” Het klonk als een bevel.

“Mag ik hier en nu flauwvallen?”, vroeg Mathilde geaffecteerd, maar ze lachte weer en begon snel voorwerpen aan te wijzen. Dozen en koffers, boeken op planken, de metalen koffer waarop de weduwe van Stanley eigenhandig de inhoud had genoteerd. Half achter een kast keek een grote ingekaderd fotoportret ons aan: Henry Morton Stanley, legendarisch explorator van Congo.

We liepen naar boven, waar Mathilde al een en ander al had klaargelegd voor haar belangrijke bezoeker.

“Hier werk ik”, zei ze samenzweerderig.

Hier deed zij wat historici in essentie doen: voorwerpen en documenten zorgvuldig afborstelen, openleggen, belichten. Bestuderen op haast strelende wijze en klaar-maken voor de narratio. Dat wil zeggen: het oprapen en beluisteren van het verhaal dat voorwerpen zelfstandig kunnen vertellen. Met een ouderwets woord noemt men dat magie.

Plechtig overhandigde Mathilde nu aan Orhan Pamuk een paar witte handschoenen, die hij als een volleerd chirurg aantrok. Met zachte handen bladerden ze door een oud fotoalbum vol kwetsbare portretten. Dan spreidde, plooidde en rolde Mathilde oude, kostbare kaarten open. Zij wees de verzonnen bergen, rivierlopen en meren aan. Ze noemde de verkeerd gesitueerde, dwaas benoemde of gewoon verzonnen plaatsnamen. Samen zagen we, terugbladerend in steeds oudere kaarten, hoe het Afrikaanse inwendige continent steeds maar onbekender werd, zwarter of witter. Ten slotte toonde ze de oudste kaart van Afrika. Pamuk maakte een selfie met Mathilde en de kaart.

Dan toonde ze het *pièce de résistance*: de dagboeken van Stanley. Steeds dichterbij Pamuk hangen boven de notaboekjes, die hem hypnotiseerden. Welke versie was de eerste, vroeg hij. Wijs 's een zin aan, en wat is er veranderd en door wie, en hoe precies had Stanley dat herschreven?



Een zaalzicht van het museum voor de renovatie, © KMMA Tervuren

Pamuk maakte meer en meer foto's, vroeg naar steeds meer details. Hij trachtte de woorden hardop te spellen en vroeg daarvoor Mathildes hulp. Vooral de teksten over Stanleys passage in Turkije bekeken zij aandachtig. De adem van de ontdekkingsreiziger zat nog vers in het potloodgeschrift.

Haast hijgend van al die wetenschap kwamen we buiten.

“Nu zal ik jullie mijn dagboeken laten zien”, zei hij en hij trok de witte handschoenen uit. Ik reikte hem zijn tas aan. Hij haalde er een Moleskineschriftje uit, volgekribbeld met zijn millimetergeschrift, met daartussen kleurrijke tekeningen van standbeelden, landschappen van India en Istanbul.

We stonden stil bij de maquette van het toekomstige museum. Ze schitterde in de zon, transparant van glas en zilver. De directeur lichtte toe. Pamuk signeerde het gouden boek van het museum dat klaarlag naast een glaasje thee. Het meisje van het personeelsblad stelde hem enkele vragen. Ze had Pamuk helemaal gelezen, en wilde weten: *“What did you enjoy the most during this visit to the Africamuseum? Will this short visit make a lasting impression? Do you intend to come back?”*

“Ik ga daar niet op antwoorden”, zei Pamuk met lichte irritatie in zijn stem. *“But I'm really happy”*, zei hij dan weer guldig. *“I love so much dedicated people.”*

De voorwerpen, hoe alledaags ook, zeggen: ons leven is ingewikkeld, onbekend en onaf, net als de geschiedenis. Kijkend word je er een deel van

Toen we vertrokken, maakte hij door het autoraampje nog een foto van de wuivende museummensen. Onderweg toonde hij me die laatste foto, fier. We waren beiden moe. We hadden het in de auto nog over het plezier van doorgedreven research voor de schrijver, de verleiding van details, en hoe moeilijk het is *to kill the darlings*. In de Adolphe Maxlaan zette ik hem af voor een hotel, voor een obligate meeting met journalisten. Eerst signeerde hij nog hoffelijk en uitgebreid mijn vier Pamuk-boeken.

's Avonds in de overvolle Le Boeuf-zaal van BOZAR las Pamuk uit zijn *Het museum van de onschuld*, en hij werd geïnterviewd. Het waren de klassieke vragen en dito antwoorden. Het werd een mooie avond, er hing een appelachtige geur, herinner ik me nog. Er werden geen politieke vragen gesteld, want dat was expliciet zo afgesproken. Onwennig nam hij het applaus in ontvangst, drentelde nog even op het podium en de interviewster gaf nog mee dat er ordelijk moest worden aangeschoven voor het signeren. Geen gesprekjes a.u.b.! Geen opdrachten of datumvermelding!

HET OUDE VERLANGEN OM DE WERELD VAST TE LEGGEN

Als een beeld van een andere tijd. Pamuk had de indruk dat in een museum die “spullen met elkaar spreken”, dat de eenzame voorwerpen zelfs een ziel hebben, dat ze bovenal het verhaal van de eenvoudige mensen vertellen.

Pamuk hield niet van grote staatsmusea als paleizen, maar wel van collecties van afzonderlijke individuen, als Stanley. Hij liet zich in het Afrikamuseum rondleiden, maar stond vooral stil bij kleine particuliere voorwerpen. Bij Stanley zag ik hoe hij inzoomde op de dagboeknotities in zacht potlood. Pamuk hield niet zo van de hoogte van de zalen, de breedte van inkompoorten. Hij hield van de gewoonheid van de held.

Ik zag hem kijken door gulzige, literaire ogen: welke waren de precieuze woorden genoteerd bij de voorwerpen? Welke handen hadden deze voorwerpen ooit zo zorgzaam gehanteerd, en welke handen hadden ze hier neergelegd, op wetenschappelijke wijze? Hoe had alles zijn plaats gevonden? Hoe waren hun kleine zielen zo naar elkaar gegroeid?

Ik keek naar de man die naar het museum keek: hij zocht naar de liefde, de kleine angsten, de treurigheid in die voorwerpjes. Hij maakte foto's, maar tegelijk schreef hij een boek, een verhaal, maakte een schilderij van dit museum. Net zoals elke bezoeker dat doet in zijn hoofd.

Kunnen voorwerpen ons aankijken? Jazeker, zij kijken blijvend terug, in groten getale, gespannen. In het museum kijken we naar het oude verlangen om de wereld vast te leggen, om een wereld te creëren.

In mijn boeken van Pamuk onderstreepte ik met potlood woorden en passages om later die bijzondere leesmomen­ten snel terug te vinden. Zo functioneren ook de voorwerpen in een museum. Het zijn onrustige tekens die terug én vooruit wijzen naar onszelf, naar ons eigen leven. Schoonheid heeft te maken met herinnering, zegt Pamuk. De voorwerpen, hoe alledaags ook, zeggen: ons leven is ingewikkeld, onbekend en onaf, net als de geschiedenis. Kijkend word je er een deel van.

De uitnodiging van een museum: kijken met de esthetische oogopslag, zodat de voorwerpen hun boodschap vrijgeven als een glanzende weerkaatsing, een oude oxidatie die steeds verder doorwerkt. Het is ook een kijken met de politieke blik: het verhaal van deze Afrikaanse voorwerpen is tegelijk het brute, besmette koloniale epos, de storyline van Leopold II, de wetenschappelijke veroveringstocht. Zoiets kan niet anders dan blijvend controverser veroorzaken, en ook aanhoudende dialoog tussen erfgenamen van de beide zijden.

TEGELIJK DICHTBIJ EN VERAF

Twee jaar na ons bezoek sloot het Afrikamuseum voor een uiterst belangwekkende, grondige renovatie. Daar was grote behoefte aan. Het oude museum keek vooral naar ons eigen gebroken Belgische hart van de kleine Belgische natie, intiem en met een verkeerde, verkleurde Viewmasterblik. We keken er naar die exotische wereld van dieren, mineralen, mensen... Wie waren wij vroeger? En vooral, wie waren zij? Was dit intussen het museum van de schuld geworden?

Straks, halfweg 2018, bezoeken wij allemaal samen het nieuwe museum, gelukkig en in een feestelijke stemming. We zullen zien hoe het alledaagse opnieuw verschijnt: ruig, onverstaanbaar, van een sublieme, onbekende esthetica. Opnieuw wordt het een uitnodiging om het immer vreemde en kleurrijke menselijke gedrag te bekijken, met een zwarte onbekende kant, tegelijk dichtbij en veraf.

ORHAN PAMUK, *Het museum van de onschuld*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2009, 735 p.

ORHAN PAMUK, *De onschuld van voorwerpen*, De Bezige Bij / Ludion, Amsterdam / Antwerpen, 2012, 263 p.

Het Museum van de Onschuld in Istanbul: <http://en.masumiyetmuzesi.org/>

Met dank aan literatuurhuis Passa Porta en Guido Gryseels, Sari Middernacht en Mathilde Leduc van het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika.